

Panie naucz nas modlić się...

Modlitwa

Wykład 2

Ks. Piotr Łabuda

Starotestamentalne miejsca kultu

Wszystko, co dotyczy relacji Boga do człowieka i człowieka do Boga, cała ekonomia zbawienia, a zatem stworzenie, przymierze, zapowiedzi mesjańskie, liturgia starotestamentalna, przepisy prawne zawarte w Torze i innych starotestamentalnych tekstach, wszystkie formuły modlitewne, jakie znajdujemy na kartach tak Starego Testamentu – w szczególności z księgą Psalmów, jak i liczne teksty Nowego Testamentu, poczynając od modlitwy Jezusa, Modlitwy Pańskiej, poprzez liczne hymny, krótsze i dłuższe formuły wyznań wiary w listach św. Pawła, pieśni, zwane homologiami, wszystko to może stanowić przedmiot rozważań na temat modlitwy w Biblii. Na kartach Starego jak i Nowego Testamentu modlitwa jest nieodłącznym elementem religijności człowieka. Modlitwa towarzyszyła człowiekowi bez mała w każdej sytuacji życiowej: w chwilach radości, smutku, słabości, gniewu, szczęścia. W każdym z nich zawarta jest wiara w istnienie nadprzyrodzonej mocy, która nie zawiedzie¹. Z modlitwą w tradycji Biblijnej bardzo często łączyło się zagadnienie miejsca – sanktuariów, w których łatwiej było spotkać się z Bogiem. W tradycji biblijnej zawsze i wszędzie można było zwracać się do Boga. Modlitwę liturgiczną sprawowano jednak w miejscach świętych, ponieważ wierzono, że Bóg jest w nich obecny w sposób szczególny.

1. Pierwsze sanktuaria Izraela

Miejscami świętymi były zakładane najczęściej przez patriarchów sanktuaria, w miejscach ukazania się Boga JHWH. Miejsca te wyróżniały się spośród innych charakterystycznymi elementami natury jak wysokie góry, pagórki, źródła, drzewa². W miejscu ukazania się Boga patriarcha budował ołtarz. W ten sposób zaczęły powstawać pierwsze sanktuaria Izraela, stając się miejscami kultu i modlitwy.

Sychem

Sychem, to niewielkie miasto położone ok. 70 km na północ od Jerozolimy w przejściu pomiędzy górami Ebal i Garizim. W starożytności ta starożytna miejscowość leżąca na trasie między Egiptem i Arabią a Mezopotamią i Syrią, była kananejskim miejscem kultu Baal Perita – Pana Przymierza. Znajdował się tam dąb More, z którego szumu liści przepowiadano przyszłość³. Według Księgi Rodzaju

¹ Zob. J. Łach, *Motywacje modlitwy w Biblii*, „Studia Theologica Varsaviensia” 23(1985), z. 2, s. 57.

² Zob. M. Gołębiowski, *Modlitwa w Starym Testamencie*, t. 2, s. 64.

³ Zob. A. Tschirschnitz: *Dzieje ludów biblijnych*, Warszawa 1994, s. 171-173.

Abraham wyruszywszy z Charanu, dotarł do Kanaanu, do Sychem, do dębu More. Tam też „Pan, ukazawszy się Abramowi, rzekł: «Twojemu potomstwu oddaję właśnie tę ziemię». Abram zbudował tam ołtarz dla Pana, który mu się ukazał” (Rdz 12,7). W miejscowości tej później patriarcha Jakub zakopał wszystkie wizerunki obcych bogów jakie posiadali ci, którzy mu towarzyszyli: „Oddali Jakubowi wszystkie wizerunki obcych bogów, jakie posiadali, oraz kolczyki, które nosili w uszach, i Jakub zakopał je pod terebintem w pobliżu Sychem” (Rdz 35,4).

Do Sychem przybywa Jozue. Tam właśnie przypomniał Izraelitom ich dzieje, dzieje narodu wybranego (zob. Joz 24,1-25). Gdy lud zgodnie zadecydował „Panu, Bogu naszemu, chcemy służyć i głosu Jego chcemy słuchać” (Joz 24,24), Jozue zawarł przymierze: „Zawarł więc Jozue w tym dniu przymierze z ludem i nadał mu ustawę i nakaz w Sychem. Jozue zapisał te słowa w księdze Prawa Bożego. Wziął następnie wielki kamień i wznosił go tam pod terebintem, który jest w miejscu poświęconym Panu. Następnie Jozue rzekł do zgromadzonego ludu: «Patrzcie, oto ten kamień będzie dla was świadkiem, ponieważ on słyszał wszystkie słowa, które Pan mówił do nas. Będzie on świadkiem przeciw wam, abyście się nie wyparli waszego Boga»” (Joz 24,25-27).

W Sychem został pochowany Józef syn Jakuba: „kości Józefa, które synowie Izraela zabrali ze sobą z Egiptu, pochowano w Sychem, na części pola, kupionego przez Jakuba od synów Chamora, ojca Sychemy, za sumę stu kesitów. I stało się ono własnością synów Józefa” (Joz 24,32).

Niewątpliwie Sychem w czasach Jozuego posiadało rangę sanktuarium narodowego. Było centrum państwa izraelskiego. W Sychem Abimelek został powołany na króla, tutaj także rozpoczęła się polityczna schizma (Sdz 9,1-57). Po podziale Królestwa na Północne i Południowe rola Sychem zmniejszyła się na rzecz Betel. Pomimo to Sychem zostało stolicą Królestwa Północnego. W 924 r. przed Chr. udał się tam Roboam, aby objąć władzę królewską (1 Krl 12,1). Następnie stało się stolicą monarchii Jeroboama (1 Krl 12,25). Nie wiadomo, czy sanktuarium to nadal funkcjonowało, ponieważ tradycja deuteronomiczna nie przekazuje żadnych wiadomości na ten temat, być może z powodu podejrzenia, iż kult był splamiony praktykami pogańskimi. W 722 r. przed Chrystusem Sychem izraelskie zostało zupełnie zniszczone przez armię asyryjską. Po wysiedleniu rdzennych mieszkańców ich miejsce zajęli osadnicy asyryjscy wywodzący się z różnych ras i kultur. Z ludności tej wywodzą się Samarytanie. Ze względu na ich skłonność do bałwochwalstwa żydowska gmina jerozolimska nie dopuściła ich do budowy świątyni. Ich życie religijne toczyło się wokół własnej świątyni na górze Gari-zim, w pobliżu Sychem. Samarytanie odrzucili księgi Starego Testamentu z wyjątkiem Pięcioksięgu Mojżesza z X w. przed Chr., który nazwano *Pięcioksięgiem Samarytańskim*. Około 350 r. przed Chrystusem odbudowano je jako religijne centrum Samarytan. Podczas podboju Samarii w 107 r. przed Chrystusem miasto zostało zrównane z ziemią i już nigdy je nie odbudowano⁴.

Betel

Prawdopodobnie właśnie w pobliżu Betel, jako drugim mieście w Kanaan, zatrzymał się Abraham podczas swej wędrówki. Z Sychem Abraham miał przenieść się „na wzgórze na wschód od Betel i rozbił swój namiot pomiędzy Betel od zachodu i Aj od wschodu. Tam również zbudował ołtarz dla Pana i wzywał imienia Jego” (Rdz 12,8). Abraham zatem stoi u początku działalności tego sanktuarium.

Według jednak dalszego przekazu Księgi Rodzaju początek kultu Betel zawdzięcza Jakubowi. W drodze do Charanu zatrzymał się on na noc w tym miejscu i podczas snu miał wizję drabiny łączącej ziemię z niebem. Uznawszy to miejsce za „dom Boga” i „bramę nieba” (Bet-El), Jakub ustawił kamień

⁴ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 10-12.

służący mu za podgłówek jako *massebę* i namaścił go, a ponadto złożył przysięgę, że jeśli zdoła wrócić do domu cały i zdrowy, ustanowi w tym miejscu sanktuarium. Słowa danego dotrzymał. Po powrocie z Mezopotamii udał się w pielgrzymkę z Sychem do Betel, gdzie wznosił ołtarz i stelę (Rdz 35,1-9; 14-15): „Kiedy Jakub wyszedłszy z Beer-Szeby wędrował do Charanu, trafił na jakieś miejsce i tam się zatrzymał na nocleg, gdy słońce już zaszło. Wziął więc z tego miejsca kamień i podłożył go sobie pod głowę, układając się do snu na tym właśnie miejscu. We śnie ujrzał drabinę opartą na ziemi, sięgającą swym wierzchołkiem nieba, oraz aniołów Bożych, którzy wchodzili w górę i schodzili na dół. A oto Pan stał na jej szczycie i mówił: «Ja jestem Pan, Bóg Abrahama i Bóg Izaaka. Ziemię, na której leżysz, oddaję tobie i twemu potomstwu. A potomstwo twe będzie tak liczne jak proch ziemi, ty zaś rozprzesztrzenisz się na zachód i na wschód, na północ i na południe; wszystkie plemiona ziemi otrzymają błogosławieństwo przez ciebie i przez twych potomków. Ja jestem z tobą i będę cię strzegł, gdziekolwiek się udasz; a potem sprowadzę cię do tego kraju. Bo nie opuszczę cię, dopóki nie spełnię tego, co ci obiecuję». A gdy Jakub zbudził się ze snu, pomyślał: «Prawdziwie Pan jest na tym miejscu, a ja nie wiedziałem». I zdjęty trwogą rzekł: «O, jakże miejsce to przejmuje grozą! Prawdziwie jest to dom Boga i brama nieba!» Wstawszy więc rano, wziął ów kamień, który podłożył sobie pod głowę, postawił go jako stelę i rozlał na jego wierzchu oliwę. I dał temu miejscu nazwę Betel. - Natomiast pierwotna nazwa tego miejsca była Luz. - Po czym złożył taki ślub: «Jeżeli Pan Bóg będzie ze mną, strzegąc mnie w drodze, w którą wyruszyłem, jeżeli da mi chleb do jedzenia i ubranie do okrycia się i jeżeli wrócę szczęśliwie do domu ojca mojego, Pan będzie moim Bogiem. Ten zaś kamień, który postawiłem jako stelę, będzie domem Boga. Z wszystkiego, co mi dasz, będę Ci składał w ofierze dziesięcinę»” (zob. Rdz 28,10-22).

Po schizmie politycznej Jeroboam zamierzał zapoczątkować w Betel kult konkurencyjny wobec jerozolimskiego, ale prawdopodobnie i tutaj, podobnie jak w przypadku Sychem, kult Jahwe został zastąpiony przez wcześniejszy – kananejski⁵.

Mamre

Ważnym w dziejach narodu wybranego było również leżące w pobliżu Hebronu sanktuarium Mamre. Pod dębami Mamre Abraham rozbił namioty i właśnie tutaj ukazał mu się Jahwe. W Mamre Bóg obiecał Abrahamowi, że Sara urodzi mu syna (Rdz 18,1-15). Tam też Abraham wstawiał się za mieszkańcami Sodomy i Gomory (Rdz 18,16-33). Poza Księgą Rodzaju Biblia już nigdzie nie wspomina Mamre. Wydaje się jednak, iż kult tego miejsca trwał dość długo. W Mamre Abraham prawdopodobnie oglądał przyszłą Jerozolimę i doświadczył wizji końca czasów. W I w. po Chrystusie Mamre było celem licznych pielgrzymek. Czczono tam „drzewo Abrahama”. Milczenie Biblii poza Księgą Rodzaju na temat Mamre prawdopodobnie wynika z faktu, iż uprawiany w nim kult odznaczał się synkretyzmem, w związku z czym był odrzucany przez ortodoksyjnych Żydów.

Beer-Szeba

Miejscowość Beer-Szeba leży na południu Izraela. Dziś jest to największe miasto na pustyni Negew – często miejscowość ta nazywana jest dziś „stolicą Negewu”. Biblia wiele razy wspomina miasto Beer-Szewa. Istniało ono już za życia Abrahama. Tam właśnie Abraham miał wykopać istniejącą do dziś studnię, a później zawarł przymierze z królem Abimelekiem. Nazwa miejscowości tłumaczona jako „Studnia Przysięgi”, „Studnia Siedmiu”, albo „Źródła Przysięgi”, „Siedem Źródeł” nawiązuje właśnie do tego wydarzenia. W Beer Szewie Jahwe miał objawić się nocą Izaakowi i potwierdzić

⁵ Zob. R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, t. 1, Poznań 2004, s. 307.

obietnice dane Abrahamowi: „wyruszył Izaak do Beer-Szeby. I zaraz pierwszej nocy ukazał mu się Pan i rzekł: «Ja jestem Bogiem twego ojca, Abrahama. Nie lękaj się, bo Ja będę z tobą. I będę ci błogosławił, rozmnażając twoje potomstwo przez wzgląd na Abrahama, który Mi służył». Izaak zbudował więc tam ołtarz i wzywał imienia Pana. Rozbił też tam swój namiot, a słudzy Izaaka wykopali tam studnię” (Rdz 16,23-25). W Beer-Szebie również syn Izaaka – Jakub – składał Bogu ofiary i doświadczył teofanii. Założenie sanktuarium przypisuje się Abrahamowi, który zasadził w Beer-Szebie drzewo tamaryszkowe i wzywał imienia Jahwe El-‘Olam (Rdz 21,33). To określenie nie występuje nigdzie wcześniej, więc prawdopodobnie było imieniem bóstwa kananejskiego, którego miejsce zajął Jahwe.

Po podboju Kanaanu przez Izraelitów, Beer Szewa była najdalej na południe wysuniętym miastem izraelskim. Zostało ono przyznane pokoleniom Judy i Symeona. Prorok Eliasch schronił się w Beer Szewie, kiedy królowa Izebel kazała go zabić: „Achab opowiedział Izebeli wszystko, co Eliasch uczynił, i jak pozabijał mieczem proroków, wtedy Izebel wysłała do Eliasza posłańca, aby powiedział: «Chociaż ty jesteś Eliasch, to jednak ja jestem Izebel! Niech to sprawią bogowie i tamto dorzucą, jeśli nie postąpię jutro z twoim życiem, jak się stało z życiem każdego z nich». Wtedy Eliasch zląkwszy się, powstał i ratując się ucieczką, przyszedł do Beer-Szeby w Judzie i tam zostawił swego sługę, a sam na odległość jednego dnia drogi poszedł na pustynię. Przyszedłszy, usiadł pod jednym z janowców i pragnąc umrzeć, rzekł: «Wielki już czas, o Panie! Odbierz mi życie, bo nie jestem lepszy od moich przodków». Po czym położył się tam i zasnął. A oto anioł, trącając go, powiedział mu: «Wstań, jedz!» Eliasch spojrział, a oto przy jego głowie podpłomyk i dzban z wodą. Zjadł więc i wypił, i znów się położył. Powtórnie anioł Pański wrócił i trącając go, powiedział: «Wstań, jedz, bo przed tobą długa droga». Powstawszy zatem, zjadł i wypił. Następnie mocą tego pożywienia szedł czterdzieści dni i czterdzieści nocy aż do Bożej góry Horeb” (1 krl 19,1-8). Prawdopodobnie Samuel ustanowił swoich synów sędziami w Beer-Szebie (1 Sm 8,1-2), a w epoce królewskiej pielgrzymowali tam Izraelici z północy⁶.

Sanktuaria w Sychem, w Betel, w Mamre, czy w Beer-Szebie zostały przejęte od Kananejczyków. Lokalne kananejskie nazwy bóstw patriarchowie przenosili na własnego Boga, którego czcili pod jednym z atrybutów (np. El Olam w Beer-Szebie czy El Berit w Sychem). Cechą charakterystyczną tych sanktuariów było nie tylko ich podobne usytuowanie: na wyżynach, w miejscach, gdzie znajdowało się źródło wody albo święte drzewo (np. dąb Mamre w Hebronie), ale o wiele bardziej fakt, że właśnie w tych miejscach patriarchowie przeżywali objawienia Boga. Były one niewątpliwie dla Izraelitów miejscem spotkania z Bogiem, miejscem kultu, miejscem modlitwy.

2. Dom Boga na ziemi

Namiot Spotkania

Po wyjściu z niewoli egipskiej, w czasie wędrówki przez pustynię a także jeszcze po wejściu do Ziemi Obiecanej, zanim zbudowano świątynię w Jerozolimie, Izrael miał sanktuarium przenośne nazywane „Namiotem Spotkania”, „Namiotem Zgromadzenia” czy „Namiotem Świętym”⁷. Według przekazu Księgi Wyjścia Mojżesz rozbił dla siebie namiot, aby w nim Bóg mógł do niego przemawiać (Wj 33,7-11). Co do temat lokalizacji Namiotu w obozie istnieją także dwie różne opinie: jedna tradycja podaje, że Namiot znajdował się poza obozem (Wj 33,7-11), natomiast według drugiej znajdował się wewnątrz obozu (Lb 5,3)⁸.

⁶ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, s. 14-15.

⁷ Zob. M. Filipiak, „Arka Przymierza” i „Namiot Spotkania” – najstarsza świątynia Starego Testamentu, „Poznańskie Studia Teologiczne” 1 (1972), s. 211-220.

⁸ Zob. R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, t. 1, s. 310-311.

Przybytek został zbudowany w czasie wędrówki Izraelitów z Egiptu do Ziemi Obiecanej pod górą Synaj, na półwyspie Synaj na polecenie Mojżesza. Przełożonym przybytku był arcykapłan. Po wędrówce przez pustynię i wkroczeniu do Kanaanu, w okresie sędziów, Przybytek znajdował się w mieście Szilo. W epoce monarchii był przenoszony z Szilo do Nob, a potem do Gibeonu. Później został złożony w zbudowanej przez Salomona Świątyni Jerozolimskiej (959 przed Chrystusem). Według przekazów z II w. przed Chr., po zburzeniu Jerozolimy przez Babilończyków w roku 586 przed Chrystusem prorok Jeremiasz miał ukryć Namiot Spotkania i Arkę Przymierza w grocie na Górze Nebo.

Pierwsze własne sanktuarium Izraela, było przenośnym namiotem o drewnianej konstrukcji, usytuowanej na osi wschód-zachód. Ów namiot otoczony był dziedzińcem, na którym znajdował się ołtarz całopalenia oraz miejsce obmyć. Wejście znajdowało się po stronie wschodniej. Namiot noszący nazwę *miszkan* składał się z dwóch części: prostokątnej sali o wymiarach 15 x 7,5 x 5 m oraz głębiej położonej sali w kształcie sześciianu o długości boku 5 m. Prostokątny dziedziniec o wymiarach 50 x 25 m otoczony był ogrodzeniem ze słupków z drzewa akacjowego pokrytych srebrną blachą. Ściany namiotu także były wykonane z drzewa akacjowego. Po wschodniej stronie znajdowało się pięć kolumn podtrzymujących belkę, na której była zawieszona zasłona dzieląca przybytek na dwie części: Miejsce Święte oraz Miejsce Najświętsze⁹.

W pierwszej części Przybytku: „Miejscu Świętym” – znajdowały się takie ważne elementy kultu, jak siedmioramienny świecznik, ołtarz kadzielny i stół chlebów pokładnych.

Siedmioramienny świecznik – *menora* – znajdował się po lewej stronie od wejścia, naprzeciwko stołu chlebów pokładnych. Był wykonany, zgodnie z poleceniem Mojżesza, ze szczerego złota. Nocą zapalano wszystkie jego siedem lamp umieszczonych na siedmiu ramionach, w dzień natomiast – tylko trzy. Codziennie rano i wieczorem kapłani napełniali lampy oliwą. Biblia dokładnie nie mówi o świeczniku siedmioramiennym, ale sześcioramiennym – z pionowego trzonu wychodzą trzy ramiona w lewo i trzy ramiona w prawo. Ponieważ na końcu każdego ramienia oraz na końcu trzonu znajduje się lampa, stąd ten sześcioramienny świecznik ma siedem lamp (zob. Wj 25,31-40). Menora jest jednym z najstarszych i najbardziej rozpowszechnionych symboli używanych w żydowskiej sztuce kultowej. Jest także traktowana jako symbol judaizmu. Jej wizerunek został wykorzystany w herbie państwa Izrael.

Ołtarz kadzielny był wykonany z drewna pokrytego drogim metalem, zazwyczaj złotem. Miał kształt filara o wymiarach 1 x 1 x 2 łokcie, z rogami na czterech górnych narożnikach, był wyposażony w pierścienie, w których umieszczano drągi do jego noszenia. Na ołtarzu kadzidlany nie składano krwawych ofiar. Spalano na nim tylko kadzidło, które kładziono na stale żarzące się węgle. Na ołtarzu tym dwa razy dziennie palono kadzidło, a dodatkowo raz do roku dokonywano rytu oczyszczenia.

Miejscu Świętym znajdował się także stół chlebów pokładnych. Stół o wymiarach 1 x 0,5 m i wysokości 25 cm, wykonany był z drewna akacjowego. Pokryty był złotem. Na stole leżało 12 chlebów pokładnych (zgodnie z ilością pokoleń Izraela), upieczonych z niekwaszonej mąki. Układano je w dwóch kolumnach po sześć (jeden na drugim). Na wierzchu stawiano małe naczynie z kadzidłem. Co szabat układano nowe chleby, natomiast stare były spożywane przez kapłanów. Chleby pokładne symbolizowały wdzięczność Izraela za udzielone przez Boga pożywienie oraz dowód wierności przymierzu.

W drugiej części, w sali wewnętrznej nazywanej „Święte Świętych” była umieszczona Arka Przymierza. Przed wejściem do Przybytku we wschodniej części dziedzińca umieszczano ołtarz całopalenia. Zajmował on uprzywilejowane miejsce na dziedzińcu przybytku. Był to duży stół o wymiarach 2,5 x 2,5 x 1,5 m. Z jego narożników wystawały rogi symbolizujące moc Bożą, a także skutecz-

⁹ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, s. 17-18.

ność modlitwy i ofiary. Na ołtarzu znajdowała się miedziana krata. Podczas postoju ołtarz wypełniano ziemią i kamieniami¹⁰.

W namiocie Bóg rozmawiał z Mojżeszem „twarzą w twarz”. Do „Namiotu Spotkania” mógł przybyć każdy, kto chciał „poradzić się Jahwe” za pośrednictwem Mojżesza. Symbolem obecności Bożej był słup obłoku, który zasłaniał wejście do namiotu: „Ile zaś razy Mojżesz wszedł do namiotu, zstępował słup obłoku i stawał u wejścia do namiotu, i wtedy Pan rozmawiał z Mojżeszem” (Wj 33,9). Księga Wyjścia mówi o przybywaniu Boga nie zaś o nieustannym przebywaniu w namiocie. Tradycja kapłańska mówiła jednak o stałej obecności Jahwe w namiocie od momentu jego powstania. Po osiedleniu się Izraelitów w Kanaanie namiot spotkania prawdopodobnie przestał pełnić swą funkcję sanktuarium, albowiem ostatnia pewna informacja dotyczy jego wzniesienia na stepach Moabu, a więc podczas postoju bezpośrednio przed wejściem do Ziemi Obiecanej¹¹.

Arka Przymierza

Księga Wyjścia zapisze pouczenie, które Mojżesz otrzymał od Boga: „Budowę zaś przybytku i wykonanie wszelkich jego sprzętów przeprowadzicie dokładnie według tego, co ci ukazę. I uczynią arkę z drzewa akacjowego; jej długość będzie wynosiła dwa i pół łokcia; jej wysokość półtora łokcia i jej szerokość półtora łokcia. I pokryjesz ją szczerem złotem wewnątrz i zewnątrz, i uczynisz na niej dokoła złote wieńce. Odlejesz do niej cztery pierścienie ze złota i przymocujesz je do czterech jej krawędzi: dwa pierścienie do jednego jej boku i dwa do drugiego jej boku. Rozkażesz zrobić drążki z drzewa akacjowego i pokryjesz je złotem. I włożysz drążki te do pierścieni po obu bokach arki celem przenoszenia jej. Drążki pozostaną w pierścieniach arki i nie będą z nich wyjmowane. I włożysz do arki Świadectwo, które dam tobie. I uczynisz przebłagalnię ze szczerego złota: długość jej wynosić będzie dwa i pół łokcia, szerokość zaś półtora łokcia; dwa też cheruby wykujesz ze złota. Uczynisz zaś je na obu końcach przebłagalni. Jednego cheruba uczynisz na jednym końcu, a drugiego cheruba na drugim końcu przebłagalni. Uczynisz cheruby na końcach górnych. Cheruby będą miały rozpostarte skrzydła ku górze i zakrywać będą swymi skrzydłami przebłagalnię, twarze zaś będą miały zwrócone jeden ku drugiemu. I ku przebłagalni będą zwrócone twarze cherubów. Umieścisz przebłagalnię na wierzchu arki, w arce zaś złożysz Świadectwo, które dam tobie. Tam będę się spotykał z tobą i sponad przebłagalni i spośród cherubów, które są ponad Arką Świadectwa, będę z tobą rozmawiał o wszystkich nakazach, które dam za twoim pośrednictwem Izraelitom” (Wj 25,9-22).

Miejszem szczególnym w Namiocie Spotkania było Święte Świętych. Znajdowała się tam Arka Przymierza – widzialny znak obecności Boga. Poprzez arkę Bóg przymierza objawiał swoją obecność pośrodku ludu, aby kierować i opiekować się nim i aby zaznajamiać go ze swoją nauką i wysłuchiwać jego modlitw.

Arka Przymierza była wykonana zgodnie ze wskazówkami, jakie Mojżesz otrzymał od Boga. Była to skrzynia w kształcie graniastosłupa, zbudowana z drewna akacjowego, pokrytego od wewnątrz i na zewnątrz złotą blachą o wymiarach ok. 140×80×80 cm. Dokoła umieszczone było obramowanie w kształcie złotego wieńca, a na rogach u góry znajdowały się złote pierścienie, do których zakładano drążki, aby możliwe było jej przenoszenie. Arkę przykrywała złota płyta nazywana „prebłagalnią”. W tym miejscu miał zasiadać Jahwe. Cheruby miały tworzyć tron dla Jahwe, natomiast Arka miała pełnić rolę podnóżka, na którym Bóg miał opierać swoje stopy. Prebłagalnia, która była podtrzymywana przez cherubinów wykonanych z drzewa oliwnego. Według Pwt 10,1-5 Mojżesz umieścił dwie kamienne tablice, na których Jahwe wypisał Dekalog. Informację tę potwierdza 1 Księga Królewska 8,9:

¹⁰ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, s. 20.

¹¹ Zob. R. de Vaux, *Instytucje Starego Testamentu*, t. 1, s. 310-313.

„W Arce nie było nic, oprócz dwóch kamiennych tablic, które Mojżesz tam złożył pod Horebem, tablic Przymierza, gdy Pan zawarł przymierze z Izraelitami i w czasie ich wyjścia z ziemi egipskiej”. A zatem w czasach Salomona uważano, iż w Arce Przymierza znajdowały się jedynie tablice Przymierza. Ja-hwe miał wręczyć te tablice Mojżeszowi na górze Synaj, w trakcie wędrówki ludu Izraela z Egiptu do Ziemi Obiecanej. Osobą, która miała wyłączne uprawnienie do bezpośredniego dostępu do arki był arcykapłan. Według Listu do Hebrajczyków w Arce Przymierza znajdowało się „naczynie złote z manną, laska Aarona, która zakwitła, i tablice Przymierza” (Hbr 9,4). Księga Powtórzonego Prawa przekazuje, iż obok Arki została złożona Księga Prawa (Pwt 31,24-27): „Gdy Mojżesz zakończył całkowicie pisanie tego Prawa w księdze, rozkazał lewitom noszącym Arkę Przymierza Pańskiego: «Weźcie tę Księgę Prawa i połóżcie ją obok Arki Przymierza Pana, Boga waszego, a niech tam będzie przeciwko wam jako świadek. Ja bowiem znam wasz upór i twardy kark. Oto jak długo żyję z wami, opornie postępowaliście względem Pana. Cóż dopiero po mojej śmierci?»”.

Ze względu na znajdujące się w Arce Przymierza tablice Prawa – objawienie woli Bożej – Arka była miejscem słowa Bożego, a także przedłużeniem spotkania z Bogiem na górze Synaj. W namiocie na pustyni, a później w świątyni jerozolimskiej Arka była umieszczona za zasłoną w miejscu, które nazywano Święte Świętych. Tradycja kapłańska podaje, że opiekę nad nią sprawował ród Kehatytów, a szczególnie Aaron i jego synowie. Podczas buntów Arka była miejscem sądu Boga nad Izraelitami (Lb 14,44-45)¹².

Biblia hebrajska wskazuje, iż do wybudowania Pierwszej Świątyni przez króla Salomona Arka Przymierza była przewożona na specjalnym wozie z zasłonami podczas wszystkich kampanii wojskowych prowadzonych przez Izraelitów. Była ona centrum kultu w czasie wędrówki Izraelitów do ziemi Kanaan. Wierzono, że armia posiadająca arkę jest niezwycięzona. W czasie oblężenia Jerycha obnoszono ją wokół murów miasta. Później przechowywano ją w miejscu najświętszym Przybytku w Szilo. Przez pewien czas Arka była w posiadaniu Filistynów, którzy jednak zwrócili ją, uznając, iż jest ona przyczyną ich klęsk (1 Sm 4 – 6). Król Dawid miał przenieść Arkę na wzgórze Syjon w Jerozolimie. Jego syn – Salomon po wybudowaniu świątyni przeniósł ją do specjalnego pomieszczenia zwanego Święte Świętych. Do miejsca tego wstęp miał jedynie arcykapłan raz w roku, z okazji święta Jom Kipur.

Arka Przymierza była ruchomym sanktuarium, które towarzyszyło Izraelowi od wyruszenia spod góry Synaj, aż do zbudowania świątyni, w której arka została umieszczona. Arka Przymierza była zatem była obecna podczas przeprawy przez Jordan, przy zdobyciu Jerycha, a także w czasie wojny z Filistynami. Umieszczając Arkę w Jerozolimie, Dawid podniósł to miasto do rangi centralnego sanktuarium zjednoczonego Izraela (2 Sm 6,1-19). Umieszczenie przez Salomona Arki w Miejscu Najświętszym świątyni jerozolimskiej, to ostatnie wydarzenie, o jakim wspominają źródła biblijne. Nie wiadomo, co działo się później z Arką Przymierza. Według niektórych, według późniejszych tradycji prorok Jeremiasz miał ukryć Arkę w grocie na górze Nebo. Miał on zasypać wejście do groty, by uniemożliwić odnalezienie Arki: „Z Bożego polecenia prorok kazał nieść za sobą namiot i arkę, gdy wyszedł. Kiedy zaś wszedł na górę, na którą Mojżesz wstąpił i z której przyglądał się dziedzictwu Bożemu, przyszedłszy tam znalazł Jeremiasz pomieszczenie w postaci pieczary. Umieścił tam namiot, arkę i ołtarz kadzenia, a wejście zarzucił kamieniami. Kilku z tych, którzy mu towarzyszyli, wróciło, aby zaznaczyć drogę, ale już nie mogli jej odnaleźć. Kiedy zaś Jeremiasz dowiedział się o tym, czyniąc im wymówki powiedział: „Miejsce to pozostanie nieznanie, aż Bóg na powrót zgromadzi swój lud i okaże mu miłosierdzie. Wtedy to Pan ponownie pokaże to wszystko i będzie można widzieć chwałę Pańską i obłok, podobnie jak za Mojżesza można ją było widzieć i jak wtedy, gdy Salomon modlił się, aby miejsce zostało w uroczysty sposób poświęcone”” (2 Mch 2,4-8). Bardziej prawdopodobnym jest

¹² Zob. A. Mozgól, *Arka Przymierza*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 48-49.

uznanie, iż Arka uległa zniszczeniu wraz ze świątynią w 586 roku przed Chrystusem. Przeciwnicy tej teorii wskazują, iż istnieją opisy zburzenia Jerozolimy, które podają szczegółowe listy przedmiotów zrabowanych ze świątyni przez Babilończyków, i nie ma w nich żadnej wzmianki o Arce. Istnieje również opinia, iż Arka została zabrana przez faraona Szoszenka czy też usunięta ze świątyni podczas reformy króla Ezechiasza.

3. Sanktuaria Izraela przed budową świątyni jerozolimskiej

Po wkroczeniu do ziemi obiecanej Izraelici sprawowali kult w sanktuariach znajdujących się na wolnym powietrzu, zazwyczaj na wzgórzach. Pierwszym miejscem kultu było leżące na wschód od Jerycha Gilgal, gdzie Izraelici rozbili namioty po przekroczeniu Jordanu (Joz 4,19). Miejsce kultu było oznaczone kręgiem z kamieni, od którego wzięło swoją nazwę. Jak podaje tradycja, to właśnie w Gilgal umieszczono Arkę po przekroczeniu Jordanu, dokonano obrzezania ludu, świętowano wejście do Ziemi Obiecanej oraz pierwszą Paschę w Kanaanie; tutaj też ustał dar manny.

Początki sanktuarium w Gilgal sięgają epoki sędziów. Razem z Betel i Mispa Gilgal należało do trzech miejscowości, w których sprawował sądy prorok Samuel (1 Sm 7,16). W Gilgal wybrano Saula na króla, tutaj także Izraelici przygotowywali się do wojny z Filistynami.

Ważniejszym jednak ośrodkiem było sanktuarium w Szilo, w mieście położonym na terytorium Efraima, po wschodniej stronie drogi, która łączyła Betel i Sychem (Sdz 21,19). Podczas wojny z Filistynami zostało prawie doszczętnie zniszczone (Jr 26,6), a później odbudowane. W Szilo znajdowało się najwspanialsze sanktuarium okresu przedkrólewskiego. Była to pierwsza świątynia Jahwe, w której przechowywano Arkę. Z sanktuarium w Szilo związana jest postać Samuela – duchowego przywódcy narodu. Pierwsza Księga Samuela opisuje modlitwę Anny w tym sanktuarium – najpierw błagalną, a potem dziękczynną, za dar potomstwa. Do sanktuarium w Szilo później Anna ofiaruje na służbę swojego syna Samuela (zob. 1 Sm 1 – 3).

Prawdopodobnie w Szilo użyto po raz pierwszy określenia „Jahwe Sabaoth”, czyli „Ten, który zasiada nad cherubinami”. Po zabraniu Arki przez Filistynów Szilo straciło na znaczeniu i zaczęło zmierzać ku upadkowi¹³.

Kolejnym ważnym miejscem kultu Izraela było Miszpat – miejscowość leżąca 10 km na północ od Jerozolimy. W czasach Jozuego było to jedno z najważniejszych miast Kannanu. Nazwa miejscowości pierwotnie oznaczała „strażnicę”. Jest to trzecie miejsce sprawowania sądów Samuela. Według przekazu Księgi Samuela właśnie tu Saul został wybrany na króla: „Samuel zwołał lud do Mispa. Odezwał się wtedy do Izraelitów: «To mówi Pan, Bóg Izraela: Wyprowadziłem Izraelitów z Egiptu i wyzwoliłem was z ręki Egiptu i z ręki wszystkich królestw, które was ciemiężyły. Lecz wy teraz odrzuciliście Boga waszego, który uwolnił was od wszystkich nieszczęść i ucisków i rzekliście Mu: "Ustanów króla nad nami". Ustawcie się więc przed Panem według pokoleń i według rodów». Samuel kazał wystąpić wszystkim pokoleniom Izraela i padł los na pokolenie Beniamina. Nakazał potem, by wystąpiło pokolenie Beniamina według swoich rodów, i padł los na ród Matriego. I nakazał wystąpić z rodu Matriego po jednym, a los padł na Saula, syna Kisz. Szukano go, lecz nie znaleziono. Jeszcze pytali się Pana: «Czy ten człowiek tu przybył?» Odrzekł Pan: «Oto tam ukrył się w taborze». Pobiegli więc i przyprowadzili go stamtąd. Gdy stanął w środku ludu, wzrostem przewyższał cały lud o głowę. Rzekł wtedy Samuel do całego narodu: «Czy widzicie, że temu, którego wybrał Pan, nikt z całego ludu nie dorówna?» A wszyscy ludzie wydali okrzyk wołając: «Niech żyje król!» Wtedy Samuel ogłosił ludowi prawa władzy królewskiej, zapisał je w księdze i złożył ją przed Panem. Następnie odprawił Samuel

¹³ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, s. 24-25.

wszystkich ludzi do domów” (1 Sm 10,17-24). Sam Saul i jego rodzina byli prawdopodobnie właścicielami leżącego na terytorium Beniamina sanktuarium w Gilboa – miasta leżącego na pograniczu Judy i Izraela.

Inne sanktuarium, które wzmiankuje Biblia Hebrajska, znajdowało się w jednym z najstarszych miast Kanaanu, w Gibeonie. Do tego miejsca udał się król Salomon, aby złożyć ofiarę i prosić Boga o mądrość. W Gibeonie Pan ukazał się Salomonowi w nocnym widzeniu. Opis Księgi Królewskiej pokazuje piękną modlitwę Salomona. „Salomon umiłował Pana, naśladowując obyczaje ojca swego Dawida, jednak i on składał ofiary i palił kadzidło na wyżynach. Król udał się do Gibeonu, aby tam złożyć ofiarę, bo tam była wielka wyżyna. Salomon złożył na owym ołtarzu tysiąc ofiar całopalnych. W Gibeonie Pan ukazał się Salomonowi w nocy, we śnie. Wtedy rzekł Bóg: «Proś o to, co mam ci dać». A Salomon odrzekł: «Tyś okazywał Twemu słudze Dawidowi, memu ojcu, wielką łaskę, bo postępował wobec Ciebie szczerze, sprawiedliwie i w prostocie serca. Ponadto zachowałeś dla niego tę wielką łaskę, że dałeś mu syna, zasiadającego na jego tronie po dziś dzień. Teraz więc, o Panie, Boże mój, Tyś ustanowił królem Twego sługę w miejsce Dawida, mego ojca, a ja jestem bardzo młody. Brak mi doświadczenia! Ponadto Twój sługa jest pośród Twego ludu, któryś wybrał, ludu mnogiego, którego nie da się zliczyć ani też spisać, z powodu jego mnóstwa. Racz więc dać Twemu słudze serce pełne rozsądku do sądzenia Twego ludu i rozróżniania dobra od zła, bo któż zdoła sądzić ten lud Twój tak liczny?» Spodobało się Panu, że właśnie o to Salomon poprosił. Bóg więc mu powiedział: «Ponieważ poprosiłeś o to, a nie poprosiłeś dla siebie o długie życie ani też o bogactwa, i nie poprosiłeś o zgubę twoich nieprzyjaciół, ale poprosiłeś dla siebie o umiejętność rozstrzygania spraw sądowych, więc spełniam twoje pragnienie i dam ci serce mądre i rozsądne, takie, że podobnego tobie przed tobą nie było i po tobie nie będzie. I choć nie prosiłeś, dam ci ponadto bogactwo i sławę, tak iż za twoich dni podobnego tobie nie będzie wśród królów. Jeśli zaś będziesz postępować moimi drogami, zachowując moje prawa i polecenia za przykładem twego ojca, Dawida, to przedłużę twoje życie». Gdy Salomon obudził się, uświadomił sobie, że był to sen. Udał się do Jerozolimy i stanąwszy przed Arką Przymierza Pańskiego, ofiarował całopalenia i złożył ofiary pojednania oraz wyprawił ucztę wszystkim swoim sługom” (1 Krl 3,3-15; zob. 2 Krn 1,3-12).

Na kartach Starego Testamentu pojawia się także sanktuarium w Ofra, które prawdopodobnie było własnością Gedeona i jego rodziny. O jego założeniu opowiada Księga Sędziów. Według Sdz 6,11-24, Anioł Jahwe ukazał się pod drzewem należącym do syna Gedeona, aby przekazać mu zadanie wyzwolenia Izraela spod madianickiego ucisku. Według drugiej relacji (Sdz 6,25-32) Jahwe nakazał Gedeonowi we śnie, aby zniszczył pogańskie posągi i ołtarz Baala należący do jego ojca, Joasza. Wywołało to gniew mieszkańców miasta, ale Joasz powstrzymał ich, a wobec bezsilności Baala został wprowadzony kult Jahwe¹⁴.

Innym – dość nietypowym sanktuarium znanym z kart Starego Testamentu – było leżące na północy Izraela sanktuarium w Dan. Jedno z pokoleń izraelskich przywłaszczyło sobie domowe sanktuarium Miki, nadając mu nazwę na cześć swego przodka. Po przejęciu sanktuarium powierzono je pieczy Jechonatana, wnuka Mojżesza. Ustanowienie sanktuarium w Dan jest dość nietypowe, gdyż inicjatywa nie należała do Boga, ale do ludzi, którzy w dodatku popełniali liczne grzechy. Mimo wszystko było to sanktuarium Jahwe¹⁵.

Pytanie: Dlaczego sześcioramienny świecznik – Menora – ma siedem lamp?

¹⁴ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, s. 28-29.

¹⁵ Zob. B. Poniży, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, s. 32.

Bibliografia

Jelonek T., *Dzieje świątyni jerozolimskiej*, Kraków 2004.

Łach J., *Motywacje modlitwy w Biblii*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 23(1985), z. 2, s. 55-71.

Poniży B., *Pierwsze sanktuaria Izraela*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 9-36.

Szwarc U., *Świątynia jerozolimska*, w: *Życie religijne w Biblii*, red. G. Witaszek, Lublin 1999, s. 79-92.

Vaux R. de, *Instytucje Starego Testamentu*, t. 1, Poznań 2004.